

ми збережемо такі слова, як «борги» або «провини», тому що вони нам відомі. Тут, по суті, йдеться про ті ж самі гріхи.

І прости нам борги наші³⁰

Тоді що таке гріхи? Є багато слів зрозумілих і ясних щодо їх значення у загальному вжитку. Але задля певності повного розуміння значення слова потрібен ретельний аналіз. Сьогодні у простій мові ще й досі зустрічається фраза «жити у гріху» як евфемізм для спільного проживання поза шлюбом, хоча зараз, коли це стало більш звичним, ніж раніше, вираз починає звучати трохи старомодно. Але загальнопоширена асоціація гріха з сексуальною непристойністю й досі сильна, підтвердженням чого є бульварна преса. Ще одна сфера, де це слово має певну вживаність, – це сфера харчування. Наприклад, про шоколадний торт можна сказати, що у ньому міститься «гріховна» кількість калорій, хоча здається трохи несправедливим перекладати вину на безневинні калорії! Доволі дивно, але обидві ці асоціації можуть претендувати на свого роду біблійну підтримку. Зрештою, саме через те, що Адам і Єва спробували заборонений плід, вони відпали від благодаті. І тільки тоді почали відчувати сором через свою наготу – реакція, яка зазвичай може означати, що вони почали соромитися своєї сексуальності. Такі розумові стереотипи можуть надзвичайно довго жити, але було б зовсім неправильно обмежувати рамки гріха до обжерливості та хтивості. Навіть середньовічні богослови, які дуже докладно вивчали це питання, знайшли ще п'ять смертельних гріхів, найгіршим з яких було ніщо інше як гордість. Безсумнівно, гріховних сфер існує набагато більше, ніж можуть побачити

---

³⁰ В англійському перекладі Господньої молитви замість слова «борги» використовується слово «гріхи». – Прим. перекл.

очі людини, і нам потрібно бути дуже уважними перед тим, як продовжувати обмірковувати: що означає отримати прощення цих наших гріхів?

Найперше, що варто сказати про гріх, так це те, що він не є результатом людської діяльності і не був задуманий Богом як такий. Коли Бог створив людей, він хотів, щоб вони були плодючими, розмножувалися та наповнювали землю. Він дав їм владу над іншими створіннями і право обробляти землю. Він не створив їх для того, щоб вони грішили, і ніщо у матеріальному світі не привело б їх до гріха. У Біблії дуже зрозуміло сказано про це. Коли Бог створив світ, він подивився на нього і побачив, що усе було дуже добре (Бут. 1, 31). На жаль, в часи Ісуса це усвідомлення було скомпрометовано двома різними, але, зрештою, взаємодіючими способами. Ще з часів Мойсея євреям були дані закони відносно їжі, що означали її розподіл на «чисту» і «нечисту» (Лев. 11, 4.16). А, безперечно, більшість євреїв розуміли, що це не означало, ніби верблюди і страуси були злими за своєю природою, бо все, створене Богом, було, по суті, добрим, незалежно від того, можна було його їсти чи ні. Але багато побожних євреїв почали вірити, що кожний, хто буде їсти таку їжу або хто їстиме встановлену законом їжу неправильно (чи в неправильному товаристві), осквернить себе. Надаючи ритуальним вимогам морального виміру, ці євреї впали в гріх, що став дуже серйозним, коли він поширився на людей, які не погоджувалися з встановленими ритуалами. Такий підхід до справи, як ми бачимо із Євангелій, привів до негативних результатів, оскільки в очах багатьох єврейських релігійних лідерів гріх став питанням зовнішньої релігійної невідповідності і майже повністю втратив свій духовний вимір. Ось чому Ісусу довелося нагадати їм, що зло прийшло не від їжі, яку вони споживали, але з думок та намірів серця, – що мало

б бути ясным, але стало дуже незрозумілим через хибне тлумачення закону Мойсея (Мт. 15, 17-20).

У язичницькому світі, з іншого боку, дуалістичні філософії стародавньої Греції заволоділи розумом інтелектуальної еліти, яка вірила, що все матеріальне є автоматично злим. На їхню думку, тільки духовні реалії можуть бути добрими і, у їхньому розумінні, спасіння означало втечу від тіла та повернення до сфери чистого духу. Ті, хто хотіли отримати це спасіння, були зобов'язані практикувати у своєму житті сувору форму аскетизму, бажаючи таким чином найбільше наблизитися до того, щоб зовсім не мати справи з матеріальними речами. Християнство боролось з цим віруванням, і це було однією з основних причин, чому філософи стародавньої Греції залишилися останніми, хто опирався стародавньому язичництву, незважаючи на свою зневагу до грецької міфології.³¹ Не просто створення світу благим та люблячим Богом, але також і втілення його сина, і воскресіння як тіла, так і духа – все вказувало на одне й те ж: матеріальне творіння було добрим і воно разом з духовним брало участь у Божому задумі викуплення. Сьогодні є офіційна відмова від стародавнього грецького ставлення, і тепер, здебільшого, люди позитивно ставляться до матеріальних речей – можливо, у багатьох випадках навіть занадто позитивно. Але схильність пропагувати аскетизм завжди присутня і час від часу спливає на поверхню. Часто у розвиненому світі багатих людей та тих, хто має надлишкову вагу, можуть примусити почуватися винними саме через це, і у багатьох випадках звинувачення є справедливим. Але сама думка про те, що майно – це щось погане

---

³¹ Філософські школи Атен були, зрештою, закриті у 529 році, через двісті років після узаконення християнства. На той час вони стали культурною аномалією, яка представляла те, що вже давно вивітрилося з людської свідомості.

і потрібно від нього відмовитися, не може бути правильною для всіх. Можливо, Бог має підстави закликати деяких людей зробити це, – вирішувати Господу. Але більшість з нас не має відмовлятися від того, що нам було дано; краще буде зосередитися на думці правильного використання того, що надбали.

На перший погляд це може здатися легким, але, насправді, все набагато складніше, тому що ми вимушені судити про речі, які не потребують повного зречення. Як християни ми відповідаємо перед Богом за те, що він нам дав. Але якщо ми просто все відкинемо, то ми, фактично, відмовимося від цієї відповідальності. Чудовий шотландсько-американський філантроп Ендрю Карнегі сказав, що помирати багатим – ганьба, але він не мав на увазі, що потрібно просто викинути своє багатство. Навпаки, він дуже обережно користувався ним, запроваджуючи благодійну діяльність та соціальні вигоди, які продовжують виконувати важливі соціальні функції і донині. Він був людиною, яка дуже добре усвідомлювала цінність матеріальних речей і використовувала їх за призначенням. Він не був таким собі Мідасом, страждаючим від усвідомлення своєї провини, позаяк втік від можливості користатися на благо людству те, що йому було дано. Не всі з нас мають такі можливості, які були у Ендрю Карнегі, але не в цьому суть. Що дійсно важливо, так це усвідомлення, що наш наявний дохід належить Богу, і використовувати його відповідально – значить використовувати його для Божої слави.

Гріх та зло наявні у світі, але хоча Бог дозволяє їм існувати, він їх не створював і не хотів, щоб вони виникли. Фактично, все створене Богом, ніщо не є злим саме по собі, навіть сатана. Зло – це не головна властивість, а результат бунту – непокора волі Бога. Бог не створював нас такими, але з іншого боку, він створив нас, давши свободу вибирати.

Печальним фактом історії є те, що наші пращури вибрали бунт проти нього. Ви можете сказати: «Це був не мій вибір, я успадкував гріх Адама, подобається мені це чи ні. Чому ж тоді християнська віра вчить, що я повинен відповідати за те, що не є моєю провиною? Хіба це справедливо?» Аргумент старий, і відповідь на нього дав апостол Павло, який сказав:

Отже, хто ти, чоловіче, що ти сперечаєшся з Богом? Чи скаже твориво творцеві: Пощо ти зробив мене так? Чи гончар не має влади на глиною...? Тож Бог, бажаючи показати гнів і виявити могутність Свою, щадив із великим терпінням посудину гніву, що готові були на погибель, і щоб виявити багатство слави Своєї на посудинах милосердя, що їх приготував на славу... (Рим. 9, 20-23)

Звичайно, це правда, що ми, люди, успадкували нашу гріховність від інших і безпосередньо не відповідальні за неї так як Адам. Але нам варто пам'ятати: правда полягає і у тому, що все інше нас теж стосується. Наприклад, я не вибирав коли і де народжуватися, я не вибирав своїх батьків, стать, зріст, колір шкіри, національність, освіту... Тут можна продовжувати і продовжувати. Майже все, що стосується мене, прийшло звідкись ззовні і було дано мені, незважаючи на моє відношення до нього. Коли я жив в Африці, я жалкував, що не народився чорним: тоді я міг би злитися з оточенням і не бути єдиною білою людиною у селі. Можливо, я відчував гострий біль постколоніальної провини, оскільки добре знав, що білі люди в Африці мали очікувано вищі стандарти життя через колоніальне минуле, де вони були насамперед привілейованим класом. Тоді я усвідомив, що не можу просто прийняти тільки те добре, що я успадкував, та відкинути все інше: якщо я отримав

користь від усього доброго, що було у моїх предків, мені також доведеться страждати від наслідків їхньої поганої поведінки. Я можу чесно сказати, що ніхто ніколи не звинувачував мене особисто у гріхах білої раси в Африці, але я не міг уникнути або проігнорувати цю спадщину і зробив все можливе, аби засвідчити, що моя поведінка не стане приводом для написання ще одного розділу-вибачення у сазі.

На більш особистому рівні я радий сказати, що жоден з моїх батьків ніколи не палив і не вживав наркотики. Проте якби так і було і це б зашкодило мені, коли я був ще в утробі, то нині я б не зміг нехтувати наслідками: мені б довелося просто з ними жити. Ми не є повністю вільними, як іноді уявляємо себе, і коли справа доходить до гріха, то ми виявляємося надзвичайно залежними. Через неправильні дії наших пращурів, ми успадкували гріх і тепер нам доводиться жити з цими наслідками. Як було зазначено вище гріх не є частиною нашої природи: він не був створений Богом і вкорінений в нас з самого початку. Як ми вже згадували, коли Бог створив Адама та Єву, він побачив, що це було дуже добре, і тому, що б там не було гріхом, його не можна досліджувати як недолік у створеній ним природі. Тут ми маємо пам'ятати, що коли Біблія говорить про людську природу, це майже завжди стосується нашого фізичного буття, яке може бути слабким і якому дуже зашкодив гріх, але яке саме по собі не є злим. Адам і Єва були смертними істотами, захищеними від смерті в Едемському саду, але в результаті гріха, цей захист було знято, і перші люди померли. Були б вони безсмертними істотами як янголи, вони б все одно згрішили, але не померли б так само, як сатана зі своїм воїнством втратили своє високе положення, проте продовжували існувати як істоти за своїм власним правом. У цьому полягає різниця між гріховністю

та смертністю, тому ми повинні бути дуже обережними у висловлюваннях, ніби наша фізична природа є гріховною тільки тому, що вона смертна.

Справедливість Бога

Важливо нагадати собі це, тому що завжди були люди, які вважали, що фізичні недоліки або хвороби якось пов'язані з гріхом. Протягом багатьох століть люди вірили, що психічно хворі люди обов'язково одержимі дияволом і через це ставлення до них було жахливим. Це правда, що у Новому Завіті є декілька прикладів людей, одержимих демонами, які проявляли зовнішні ознаки психічної хвороби. Тому не варто звинувачувати тих, хто вбачав зв'язок між цими двома речами: їх просто не можна порівнювати одне з одним. Сьогодні небагато людей встановили б між ними зв'язок, і ми зараз вільні ставитися до психічних хвороб так, як і маємо до них ставитися. Це велике благословення, але, на жаль, складається таке враження, неначе зараз ми потрапили у загадкову пастку, де нас схиляють до думки стосовно вигадки про повну одержимість демонами. Це заходить занадто далеко в протилежний бік, і ми повинні бути вдячними за наявність в церкві духовно обдарованих екзорцистів, котрі мають дар розрізнення і знають, що треба робити задля вигнання злих духів. Хоча фізична хвороба не є сама по собі доказом основної духовної проблеми, така проблема може існувати: якраз у цьому аспекті навряд чи зможемо припуститися серйозної помилки.

З іншого боку, є християни, які думають, що мають право на здоров'я, багатство та довге життя просто тому, що вони віруючі. Це так зване «евангеліє процвітання» за останні роки дуже поширилося, особливо серед незаможних людей у світі, що розвивається, яких легко

привабити обіцянкою кращого життя. Однак, це хибне та згубне вчення, якому потрібно протистояти, тому що воно може привести до розчарованості та втрати віри, коли так звані «обіцянки» не втілюються в життя. Звичайно, інколи на наші фізичні обставини можуть впливати духовні позиції та поведінка (треба сказати, на гірше), але оскільки це буває рідко, такий підхід не можна вивести за правило. Як доведення цього, існує історія Йова, і ми добре б зробили, якби поставилися до неї серйозно. Автор історії описує великі страждання задля абсолютного утвердження глибокої праведності людини, зайвий раз наголошуючи, що Бог ні в якому разі не був незадоволений ним. Однак, стояло питання про те, чи була віра в Бога Йова обумовлена його щастям. Чи залишився б він таким вірним своєму Творцеві, якби у нього все почало руйнуватися? Сатана думав, що Йов дуже швидко заспіває по-іншому, якщо обставини його життя зміняться на гірше. Але Бог довіряв Йову і відповів сатані, що той дуже помиляється, думаючи так. Задля доведення вірності своєї думки, Бог дозволяє сатані різнобічно завдавати болю Йову, щоб побачити, яким буде результат.

Як ми знаємо, Йов пройшов це випробування з честю. Найсумнішим з усієї його історії є не кількість та масштаб горя, з яким йому довелося зіткнутися, хоча, безсумнівно, воно було великим, а реакція його сім'ї та друзів на його нещастя. Його дружині так це набридло, що вона підбивала чоловіка проклясти Бога і померти (Йов 2, 9). Друзі, які з'явилися задля розради товариша, виявилися скоріше проблемою, ніж підтримкою. Йову прийшлося захищатися від них, пояснюючи, що його готовність підкоритися Богу не була визнанням якоїсь таємної провини, а прийняття волі того, хто має право робити так, як він бажає. І Йов розумів: його обов'язком є прийняти та довіряти йому у всьому, що відбувається, навіть якщо

це було незрозуміло комусь іншому. Важливо зауважити, що хоч автор доволі зрозуміло заявляє, що страждання Йова прийшли від сатани (з божественного дозволу), сам Йов нічого про це не знає. Він не звинувачує диявола у своїх нещастях, але ставиться до всього, що відбувається з ним, як до того, що приходить від Бога. Іншими словами, в його думках немає реального дуалізму. Для Йова «добро» і «зло» походять з одного й того ж самого джерела, і саме у цьому джерелі він шукає порятунку (Йов 19, 25). У кінці Бог являє себе Йову та хвалить його за вірність, винагороджуючи його ще більшим багатством, ніж він мав до страждань. Але Бог ніколи не говорить Йову про те, що він не несе відповідальності за все, що відбувалося, і зовсім не згадує ролі сатани. Останнє послання полягає у всебічному визнанні Бога, який володарює над всім творінням, а тому жодна людина, яка б чесна та вірна вона не була, не має жодного права ставити пуд сумнів дії божественного правителя всесвіту.

Можна сумніватися у тому, чи був Йов історичною фігурою, але це навряд чи має значення. Ця історія стала класикою біблійної літератури, і загальноновизнаним є факт її життєвої правдивості. Світ все ще повний людей, які переносять свої страждання не скаржачись, але їх оточують співчуваючі, що завжди шукають когось винуватого. Нині, як і раніше, стається так, що часто біда вибирає собі добрих людей, тоді як відверто нечестивим дозволяється хизуватися своїми злими діяннями. Псалом 73 розповідає про таємницю: псаломспівець побачив яскраву невідповідність між процвітанням зла та добром. Автор тексту не міг зрозуміти, чому злі люди процвітали, а добрі страждали. Бог не дав йому конкретнішої відповіді, ніж Йову, але він роз'яснив йому, що у кінці все сприятиме йому до блага. Процвітання у цьому світі недовготривале у часі, тож ті, хто незаслужено насолоджувався земними успіхами,

пожнуть свою нагороду після смерті. Як вказував Ісус, неправедний багатий чоловік і після смерті знемагатиме у пеклі, в той час як праведний, але вбогий Лазар, буде проводити вічність на лоні Авраама поруч з престолом Божим (Лк. 16, 20-25). Всезнаючий Бог хоче міцного засвоєння цієї істини задля мужнього нашого протистояння таким очевидним аномаліям. Вони, либонь, випробовують нашу віру, та якщо вона надійно укорінена на небесах, то немає чого боятися: наша безпека у руці Божій.

Ще однією поширеною помилкою, розповсюдженою серед багатьох людей, є хибна думка про те, що гріх і зло – це просто відсутність добра. Суть такої теорії зводиться до наступного: якщо все, створене Богом, є добрим, то зло не може існувати як таке, і його потрібно розуміти як втрату. Поважні та впливові люди, такі як Святий Августин, вірили в це, і сьогодні все ще можна знайти сліди цього розуміння. Наприклад, покійний Карл Барт відмовлявся прийняти, що сатана міг бути особистістю, тому що, на його думку, особистість – це позитивна річ. Тому бути злим – значить бути позбавленим загально визначених якостей особистості. Як би не хотілося означити зло як таке, його не вдається сформулювати в особових термінах, незважаючи на дуже зрозумілі ознаки в Біблії, що сатана має сильну особисту характеристику та взаємодіє як з Богом, так і людиною. Стосовно пояснення Біблії, гріх був започаткований як особистий бунт сатани проти Бога. Він був першим, хто не послухався волі свого Творця, цілком і повністю усвідомлюючи зміст своєї дії. Ми тільки можемо робити припущення щодо того, яким міг бути його мотив, хоча богослови традиційно приписують його гордині: сатана претендував на рівність з Богом, а також бажав повної безконтрольності власного життя. Важко уявити, якими ще мотивами керувався сатана, але один момент підсилює ймовірність припущення, що саме гординя спонукала його

до бунту. Читаючи третій розділ книги Буття, ми бачимо як його пропозиція скуштувати плід з дерева пізнання добра і зла узгоджується з обіцянкою Адамі та Єві.

Діючи відповідно до пропозиції сатани, Адам та Єва мали здобути божественну здатність, якою вони раніше не володіли: виносити моральні судження, завдяки яким вони б стали більше схожими на Бога, ніж раніше. На жаль, наші пращури надто пізно усвідомили, що, погоджуючись з волею сатани, вони потрапляли до його пастки. Подарунок, отриманий внаслідок непослуху, засудить їх та відділить від Бога, а не наблизить до нього згідно обіцянки сатани. Гріховні люди можуть приймати моральні рішення, але що б ми не задумали зробити, воно вже заплямовано тим фактом, що наші взаємовідносини з Богом зруйновано. У результаті, навіть якщо ми вирішимо робити все правильно, це все одно буде неправильним в очах Божих через руйнівну основу взаємовідносин. Як говорить стаття XIII з Тридцяти Дев'яти Статей, справи, найкращі за своїм задумом, але зроблені для виправдання, «за природою гріховні», бо вони здійснені людьми, ненародженими згори Духом Божим. Якщо сказати це простими словами, то добрі справи можуть робити тільки добрі люди, а добрих людей не існує!

Для декого з нас це буде важко проковтнути, але принаймні це логічно. Пізнаєте дерево з його плоду, говорить Біблія, і якщо дерево хворобливе, навряд чи й плід буде якимось іншим, навіть якщо ззовні матиме гарний вигляд (Мт. 12, 33). Більш проблематичною є теперішня ситуація віруючих у Христа. Якщо ми були очищені від наших гріхів його кров'ю та народжені згори Духом для нового та вічного життя його, як так виходить, що ми все ж продовжуємо грішити? Звідки приходять ці гріхи і що нам з ними робити? В ранній церкві часто думали, що гріховність, з якою ми народжуємося і яку богослови називають

«первородним гріхом», була змита хрещенням разом з будь-яким іншим гріхом, який ми могли вчинити до того моменту. Проблема полягала в тому, що здійснене хрещення не можна було повторювати знову і знову. Отже, кожний, хто згрішив після прийняття хрещення, автоматично засуджувався до пекла. Єдиним виходом із цієї жахливої загибелі було вмерти за Христа, отримавши те, що було відоме як хрещення вогнем або мучеництво.³² Такий вибір часто робили в часи ранньої церкви, але навіть у такому разі це було надзвичайно важко для людей, яким надавали таку можливість. Як результат, все більше християн вирішували відкласти своє хрещення до того часу, коли вони вже були при смерті та навряд чи ще б згрішили. Це, мабуть, було важким усвідомленням для тих, хто видужав від, як вони думали, смертельної хвороби. Та незважаючи на ризик видужання, здійснення на практиці передсмертного хрещення вважалося найкращим вибором, навіть якщо це очевидно суперечило вченню Нового Завіту з цього питання.

Зрештою, було вирішено, що хоча хрещення змиває первородний гріх, воно так або інакше не розповсюджується на гріхи, здійснені після хрещення. З одного боку, це означало, що охрещені люди, котрі грішили ненавмисно, не втрачали своє спасіння, бо вони додержувалися інших таїнств церкви, у такий спосіб вирішуючи проблему гріха після хрещення. Але навіть регулярного та старанного виконання таїнств було недостатньо, аби справитися з безмірним тягарем людського гріха. За виключенням небагатьох людей, котрим у своєму житті вдалося втілити вимоги Бога і не залізти у борги гріховності, більшість людей все ж потребують подальшого очищення навіть після

---

³² Ця думка заснована на словах Ісуса, сказаних у Лк. 12, 49-53. Див. також 1 Кор. 3, 10-15.

смерті, перш, ніж вони зможуть сподіватися увійти до небесного царства. Чи можемо ми отримати таке очищення? У Новому Завіті або у вченні ранньої церкви не було нічого, що б говорило про можливість його отримання. Та попри усе, здавалося надзвичайно несправедливим, що велика кількість людей опиниться у пеклі, незважаючи на свої щирі намагання протягом життя потрапити на небо. Звичайно, тут мала б бути якась божественна милість, що допомогла б цим людям досягти своєї мети після смерті! Так народилась ідея «чистилища», місця, вигаданого середньовічною церквою як засобу забезпечення спокою та запевнення грішників, які знали про свою недосконалість, щоб піти відразу на небо, але мали певність що їхньої віри повинно бути достатньо, щоб не потрапити до пекла.

Вигадка чистилища було блискучим розв'язанням проблеми гріха після хрещення. Вона стала ще кращою, коли церква вигала ідею про можливість зменшення часу перебування у чистилищі, не стільки через гарну поведінку з їхнього боку, скільки через клопотання тих, хто залишився на землі. Уникнення чистилища було відоме як «індульгенція», висловлюючись богословськими термінами. У людей з'явилась можливість здійснювати на землі похвальні вчинки благочестя заради придбання індульгенції для померлих родичів та друзів, які перебували у чистилищі, або навіть для самих себе на майбутнє. Однак, здійснювати такі дії часто було незручно, і тому церква знайшла винахідливе рішення: *продавати* індульгенції. Це позбавляло покупця необхідності змінювати себе і своє життя на краще, що забирає багато часу або викликає зникло́вння. Поза цим церква залишалася у вигаді, отримуючи користь із розіграного фарсу: вона воліла за краще мати багато грошей, ніж бачити, як тисячі

розкаюваних грішників б'ють себе лозинами або ходять босоніж по снігу без ніякої очевидної практичної користі.

Історики церкви знають: саме безладний продаж індульгенцій розпалив гнів, що викликав протестантську реформацію. «Як можна було, – говорив Мартін Лютер, – купувати благодать Бога?» Як людині можуть бути прощені гріхи, коли вона не проявляла ані найменшої ознаки покаяння, а тільки мала багато грошей, за які відкуплялася від своїх обвинувачів? Так само як і сьогодні, люди, котрі знаходяться у пікантній ситуації, часто готові запропонувати гроші за мовчання тим, хто може викрити їх та поставити в незручне положення. У середньовіччя люди теж були цілком готові відкупитися від церкви, яку вони бачили у ролі пособниці в утриманні Бога на своєму боці. Навіть зараз для людей, які не ходять до церкви, не є чимось дивним пропонувати час від часу пожертвування, особливо після похорон, з надією, що Бог замовить слівце за них, якщо їм коли-небудь це знадобиться. Отже, ми не маємо особливо дивуватися з того, наскільки популярним виявився продаж індульгенцій.

Продаж індульгенцій був ганьбою. Проте Мартін Лютер не зміг би так сильно справити незабутнє враження на церкву, якби тільки те й робив, що займався її критикою. До нього багато хто робив саме так, не зумівши домогтися позитивних результатів, бо зловживання системою не означає, що система сама по собі є обов'язково неправильною. До цього дня існують римо-католицькі апологети, які готові погодитися, що люди, яким Лютер висував заперечення, зайшли занадто далеко, і що він був правий, протестуючи проти їхньої поведінки. Але вони не згоджувалися з ним тоді, коли він ставив під сумнів саму систему. Якби тільки Лютер, як вони твердили, тримався рівня реформатора зловживань, зараз він би був святим церкви.

І Реформація, яка розділила західний християнський світ на дві частини, ніколи б не відбулася.

Це принадна теза, але вона не враховує той факт, що система індульгенцій трималася на хиткій основі, яка не мала абсолютно нічого спільного з їх продажем. Навіть якщо б індульгенції роздавали або якби людей примушували заробляти їх за допомогою епітимії, система все одно б була неправильною, бо розуміння гріха та прощення у своїй основі було помилковим. Головною хобою середньовічної церкви була віра в те, що такі священні дієства, як хрещення, мало силу забирати гріх. Як тільки ця ідея укорінилася, єдиним найважливішим питанням стало: як використовувати цю силу. Це призвело до складної системи сповідей, епітимії та відпущення гріхів, здійснюваних священником від імені церкви для тих, хто погоджувався з її баченням.

Ключ до розуміння протестантської революції лежить у трактуванні слова «епітимія». Латинською мовою це слово звучить як *poenitentia*, і англійською мовою його можна перекласти трьома різними способами – «епітимія», «розкаяння» та «покаяння». Ця різноманітність можливих перекладів не є випадковістю, оскільки ці три англійських слова не є синонімічними. Навпаки, вони відображають дискусії, що розділили церкву шістнадцятого століття і до сьогодні впливають на формування та вираження нашої віри.

Те, що ми називаємо «епітимією», було таїнством церкви, гарно і всебічно опрацьованим у середньовічному богослов'ї. Завданням священника було визначити міру епітимії, зробити відповідний підрахунок у фінансовому вимірі: тут важливим був фактор серйозності скоєного гріха. Ви вбили свою тещу? Це означало шістнадцять «Аве Марій» навколішках, краще на кожній сходинці церкви Скала-Челі в Римі або на якомусь іншому відповідному

місці. Ви вдарили ногою коня єпископа? Двадцять «Аве Марій» тощо. Звичайно, я зображаю це в карикатурному вигляді, але тільки для того, щоб ясніше показати основну суть, яка залишається вагомою. Була шкала гріхів, розділена на основні категорії «простимого», що не підпадало під ризик бути вічно засудженим, і «смертного», що мало такий ризик. Опинитися при смерті з несповіданими і не-смертельними гріхами означало б не більше декількох додаткових тисячоліть у чистилищі, але якщо були смертні гріхи, які належить сповідати, то нерозкаяний грішник пішов би прямо до пекла. Звідси вірогідність паніки, коли людина знаходилась при смерті. Якщо вона не сповідалася і не отримала вчасно соборування від священика, то була реальна загроза, що її душа може бути загублена навіки.

Лютер дійшов до розуміння того, що *poenitentia* не може бути низкою зовнішніх діянь, відповідних тяжкості окремих гріхів, але внутрішнім ставленням серця та розуму – тим, що ми зараз називаємо «покаяння». Це відкриття перетворило протестантство на форму християнства, що відрізнялась від середньовічного католицизму, і запевнило, що реформація не буде просто тимчасовою операцією з очищення. Як і слід було очікувати, опоненти Лютера стверджували, що епітимія та покаяння були двома сторонами однієї медалі, на їхню думку, зовнішні ознаки ніколи не повинні були розходитися з внутрішнім духовним станом. Це могло бути правдою в теорії, але на практиці так не виходило. З плином часу Лютер розвинув своє вчення про покаяння до того місця, де, на його думку, було найкраще припинити зовнішню установлену практику, яку ми знаємо як «епітимія», та відмовився від свого попереднього переконання в тому, що це було таїнством нарівні з хрещенням та Причастям. У результаті, вся

сповідальна система середньовічної церкви була замінена чимось зовсім іншим. Що це було?

Виправдання тільки вірою

Коли Лютер читав Новий Завіт, він побачив, що єдиною підставою для прощення гріхів є виправдання, яке ми отримуємо через віру в Ісуса Христа. Віра – це не діла, а довіра тому, що Христос вже зробив те, що ми самі не можемо зробити. У цьому суть. Неважливо, як сильно ми намагаємося і скільки років проводимо у чистилищі: ми ніколи не зможемо сплатити за свої гріхи. Іншими словами, ми ніколи не зможемо достатньо зробити, щоб заслужити своє прощення. Гріх є дуже глибоким, дуже фундаментальним і серйозним, щоб його можна було так позбутися. Тільки робота Христа могла справитися з ним, і така робота була сповна виконана Христом на хресті. Наше життя не може змінитися і не зміниться на краще: ми залишаємося грішниками до самої смерті, і вважати по-іншому – значить обманювати себе. Однак, це не означає нашу безнадійність і загиблість. Саме і Ісусові даровано шанс: Христос зайняв наше місце на хресті, заплатив наш борг Богу і покрити нас своєю праведністю. Саме завдяки цьому ми можемо стояти у присутності нашого Небесного Отця, не хвалячись своєю праведністю, а повністю довірившись праведності Христа, яка стала можливою, бо, як кажуть богослови, була «презюмована» нам.

Коли віра у приписування Христової праведності вкоренилася, вона зробила традиційну систему діл для відпочинку у чистилищі безглуздою самою по собі та богохульною по відношенню до Бога. Якщо Ісус зробив усе необхідне, то як ми можемо насмілитися додати до його дій щось своє? За умови відсутності будь-якої цінності

у наших справах, віра набуває великої ваги. Без неї праведність Христа не може бути приписана нам, і ми не будемо покриті нею у Судний день. Неспроможність довіритися йому у своєму спасінні означає повну незахищеність перед гнівом Бога у час останньої розплати. Якраз з цих причин виправдання вірою, і тільки вірою, визначає різницю між «церквою, яка стоїть, і церквою, яка впала», якщо використати традиційний вираз. Одним із заперечень цій доктрині є те, що вона, здається, перетворює саму віру у роботу. Можливо, ви не підете на прощу до Риму, щоб спастися, але якщо замість цього вимагається просування у сповіданні віри, чи не є це таким же важким і вимогливим? Можливо, навіть більше, – можете подумати ви!

Чи правда, що проголошуючи виправдання тільки вірою, протестанти просто замінили один вид роботи іншим? У цьому питанні є серйозне неправильне розуміння природи віри, яке потрібно розглянути з причини його надзвичайного поширення. Віру, що виправдовує, не варто плутати ні з дією, ні з суттю вірування, позаяк вона є настільки важливою, що вбирає і дві складові, зазначені тут же. Насправді, і акт вірування, і розумова згода на сповідання віри є результатом виправдання, а не його причиною. Саме через наше виправдання ми повірили у певні речі особливим чином. Віровчення та віросповідання церкви – це не екзамени, які нам потрібно скласти, щоб потрапити до царства небесного, а це свідчення того, що ми вже зустріли і пережили у Христі. Але якщо ці твердження віри не є вірою, яка виправдовує, то що це за переконання?

Ключем до розуміння віри, яка виправдовує, є усвідомлення того, що вона – це надзвичайний подарунок від Бога. Апостол Павло доволі чітко заявляє про це, коли пише: «Через дану мені благодать кажу кожному з вас не думати про себе більш, ніж належить думати, але думати скромно, у міру віри, як кожному Бог наділів» (Рим. 12, 3).

Тут не йдеться про будь-яку заслугу людини. Думати про себе не «більш, ніж належить» означає усвідомлювати, що роблячи усе для Христа, ми як і раніше залишаємося рабами, від яких нічого не залежить, і які у своєму спасінні залежні від Божої милості (Лк. 17, 10). Для тих, у кого немає віри, яка виправдовує, це все видається обтяжливим і неймовірним. Усе в людському розумі волає до «справедливості» і «чесності» і здається обурливим, що добрі діла не матимуть жодної винагороди. Але ті, хто пережили силу віри, яка виправдовує, її дію у своєму житті, звільнилися від такої омани. Вони зрозуміли, що немає такої речі як «чесність» чи «справедливість», а навіть якщо і є, то вони можуть привести тільки до нашого осудження. Ми можемо додати, що і самі були спасенні несправедливо! Бог увійшов у наше життя і ми зараз є його дітьми (Гал. 4, 6). Я не знаю, чому він таким чином примирив мене з собою; це мир Божий, що є вищим від усякого розуму (Фил. 4, 7). Я нічого не зробив для його здобуття, але з його милості, я вже нічого не можу зробити такого, щоб знову втратити цей мир, хоча іноді намагаюся це зробити. Я зовсім недостойний такого подарунка і ніколи не міг би здобути його, якби Бог не вирішив дати його мені. Воістину, це тайна, чи, якщо бажаєте, скандал спасіння. Ось я тримаю скарб віри, яка виправдовує, у земній посудині непридатній тримати її (2 Кор. 4, 7); призначений Богом бути світлом для світу, хочу я цього чи ні; призначений ним жити вічно в небі, де я ще ніколи не був. Уся моя праведність як заплямований одяг (Іс. 64, 6), але він одягнув вінець мені на голову і накрив мене небесним царським убранням. Це – моє виправдання. Коли я відвернуся від нього, щоб подивитися на себе, я знову рвуся до Бога, який показав мені, який я є, і, що найважливіше, – ким я став у ньому. Це віра, що виправдовує, ось тому я спасений. Мій гріх все ще зі мною,

але дещо більше увійшло у моє життя і забрало його силу, і вже нинішнє моє життя – не моє, а життя Христа, праведного, котрий звів оселю в мені своїм Духом.

Приписування праведності Христа нам, грішникам, і присутність його віри, що виправдовує, у нашому житті, не означає, що ми перестали грішити. Найбільшим відкриттям Лютера було наступне: оскільки ми знаходимося під захистом Христа, гріх не зникає, але він більше не має над нами влади. Завдяки Христу ми зараз є виправданими грішниками, або, як кажуть латиною, християнин – *simul iustus et peccator* (одночасно і праведний і грішний). Це було радикально новим поняттям для людей початку шістнадцятого століття і для багатьох абсолютно неприйнятним. На їхню думку, виправдання перед Богом нерозривно пов'язане з освяченням і до такої міри, що два терміни часто вважалися нічим іншим як різними поглядами на одну й ту саму річ. Освячення було видно у зміненому житті, у ділах благочестя, продемонстрованих усьому світу так, що зацікавлена людина дійсно мала на увазі те, що говорила. Багато людей щедро жертвували свій час та гроші на заснування лікарень, шкіл, притулків та тому подібне як доказ того, що вони дійсно є дітьми Божими. Деякі направляли свої ресурси на те, що ми сьогодні можемо вважати сумнівними мотивами, як зробив, наприклад, Король Генрі VI. За його розпорядженням у Королівському коледжі Кембриджа збудували каплицю з єдиною метою: щоденно проголошувалися молитви за упокій його душі. Безперечно, тут явно проглядають корисні мотиви, проте ніхто не поставив під сумнів королівську старанність чи щирість. У деяких випадках відданість людей ділам освячення була такою великою, що вони стали повністю ототоженені з ними, і люди вірили, що Бог використовував їх (інколи після їхньої смерті), щоб творити чудеса. Це були

«святі», пам'ять про яких зберігається і досі у церквах та каплицях по усьому світі.

Реформація Лютера все це змінила. На його думку, кожний, хто був виправданий вірою, уже був святим. У підтвердження цієї думки на його боці перебував Новий Завіт, і особливо – апостол Павло.³³ Але зрозуміло, що ці святі також були грішниками, бо якби не так, то Павлу не довелося б писати до них. Як таке протиріччя можливе? Звичайно, воно б мало бути так: що святіша людина, то менше вона грішить! Одна з речей, недостатньо поцінована протестантами, щодо їхніх критиків, особливо з римо-католицької церкви важко зрозуміти: як ми можемо відкидати те, що вони сприймають як очевидне рівняння. Як ми можемо бути певними в тому, що йдемо на небо, і все ж продовжувати грішити? Чи дійсно можливо заявити про свою віру і потім нічого не робити для того, щоб змінити своє життя, не боячись втратити своє спасіння?

Протестанти, звичайно, не слідуєть такій аргументації, і якщо вони взагалі її розуміють, вони бачать її як карикатуру того, чому дійсно вчили Лютер і його послідовники. Віра у Христа – це дещо набагато більше, ніж вірування у інтелектуальний сенс, це ніщо інше як єдність з ним. Біблія описує це, як прищеплення до нього, коли його життя стає нашим життям і його праведність – нашою (Рим. 11, 17-24). Ми, як ті гілочки олівного дерева, приносимо плід через те, що міцно прищеплені до оливки, а самі не можемо нічого робити. Життя гілузкою дає оливка, гілузку можна відтяти, але оливка має залишитися і продовжувати живильну роботу, якщо ми хочемо зберегти дерево. Але як інколи буває, гілузку починають псуватися і їх потрібно підрізати задля подальшого плодоношення. То ж

---

³³ Серед численних віршів, які можна процитувати, пор. Рим. 15, 25; 1 Кор. 14, 33; 2 Кор. 1, 1; Фил. 4, 22.

правда і те, що віруючі у Христа не стають досконалими тільки через те, що поєднані з ним: ми все ще перебуваємо у Адамі, і поки це триває, – ми залишаємось грішниками і потребуємо прощення. Що змінилося? Підґрунтя, основа, на якій пропонується це прощення, і, безперечно, закладене в нього значення. Нині ми маємо звернутися саме до цього великого питання прощення, позаяк Боже прощення, зрештою, навіть більш істотне, ніж віра, що виправдовує. Зрештою, якби він спочатку нас не простив, то нам не було б у що вірити!

Прощення пропонується на основі того, що Христос зробив для нас, а не на основі того, що ми зробили для себе. Дух Святий приводить мене, християнина, до визнання моєї потреби покаяння у гріхах, вчинених щоденно. Я маю обмежений розум, який не дозволяє осягти міру моїх гріхів. Проте незалежно від того, знаю я про них, чи ні, я вірю в основне: їх простив Христос. Що мені потрібно тепер зробити? Прийняти це прощення з глибоким усвідомленням того, що воно для мене означає. Прийняти спасіння може здатися легкою справою, але в дійсності, часто це не так. Одна з причин полягає у нашій пихатості: нам неприємне відчуття повної залежності від інших, і навіть від Бога. У нас є дещо, що не хоче безплатного прощення і підбурює до думки: якщо нас потрібно за щось простити, ми краще заробимо щось і якимось розплатимось за прощення. Ці почуття можна назвати по-різному: самоповага, гордість. Та суть в іншому: як би ви його не називали, це є пряма протидія і перешкода для зростання моїх стосунків з Богом. І допоки ми не підкоримося повністю йому і не погодимося з його волею для нас, ми не зможемо прийняти його прощення і воно не матиме впливу на наше життя.

Також, деякі люди впевнені, що вони так сильно згрішили у своєму житті, що їх не можна простити. Такі люди,

найперше, не можуть простити самі себе за зроблене, і тому їм здається неможливим прийняти дар прощення від Бога. Інколи це жертви удаваної скромності, які вважають, що Бог не буде перейматися такими незначними людьми, як вони. Думка про те, що Син Божий залишив свій небесний престол, щоб вмерти за них, здається такою абсурдною і невідповідною, що вони відмовляються в неї вірити. Чому це властитель всесвіту переймається такими, як вони? За такими думками часто криється прихований страх. Люди не хочуть бути прощеними, тому що якимось дивним чином воно позбавляє їх іншої ідентичності і безпеки. Можливо, життя зі своїми гріхами є далеким від приємного, але коли ми їх знаємо, вони можуть бути на диво заспокійливими. Вони дають нам дещо, на чому можна сконцентрувати свою емоційну енергію, відкинувши необхідність дивитися далі «свого носа». Часом буває неприємно тиснутися за своїми бар'єрами, але дозвіл цим бар'єрам впасти може наразити нас на невідому небезпеку. Ми думаємо, що вже краще нехай буде диявол, якого ми знаємо, ніж невідомий нам хтось інший. Але за таких умов ми не зможемо вірою отримати те, що змінить нас у нових і тривожних шляхах.

Також є достатньо людей, які не хочуть вірити, що вони зробили щось погане. Вони не бачать потреби у прощенні і тому не турбуються про нього. Вони вважають, що слова: «прости нам борги наші!» призначені для інших людей, а вони вже «пройшли цей етап». А можливо, вони щиро вважають, що ніколи нічого не зробили настільки жахливо, що потребувало б їхнього покаяння. Знаходячись у безпеці, де вони, на їхню думку, перебувають, вони відносять ці слова не до себе, а до тих, хто збився з дороги. Саме таким способом і тому вводять себе в оману про уявну безпеку, яка є прямою протилежністю спасаючої віри. Такі люди рідко, а то й ніколи не вважають себе

ідеальними, і тому можуть залюбки час від часу вибачатися, якщо те, що вони необережно сказали чи зробили образило когось. Така поведінка далеко від щирого покаяння. Ці люди з таким відношенням схожі на багатого юнака, про якого написано у Євангелії (Мт. 19, 16-22). Вони нікого не вбивали, не крали, не чинили перелюбу. У неділю вони ходять до церкви, не лаються, не пліткують про інших, тим паче їм ніколи і на думку не спадало, щоб зробити боввана і вклонитися йому замість істинного Бога. Але саме з цих причин вони не можуть побачити, що їм потрібно покаятися. Врешті-решт, що поганого вони зробили? Найгірше, у чому їх можна звинуватити, – це те, що вони не з'явилися на якийсь захід чи проспали ранішнє недільне служіння в церкві. Але ж, погодьтеся, ніхто не ідеальний, і чи, дійсно ви, думаєте, що вони проведуть вічність у пеклі через такі незначні провини? З їхнього боку, ці люди цілком можуть так думати, і нам потрібно співчувати їм.

Біда в тому, що таке міркування є дуже неправильним. За нормами того часу, Ісус, можна сказати, не дуже переймався тим, що робили люди. Звертаючись до митарів, повій та політиків, він, що було дивовижно, прощав їхню поведінку, хоча громадська думка була проти цього. Часто здавалося, що він виливав свій гнів тільки тоді, коли виступав проти поважних стовпів суспільства, звинувачуючи їх у лицемірстві, у зменшенні вимог закону, низки правил та ігноруванні духовних принципів, що підкріпляли їх. Зрештою, Ісус менше переймався людськими діями, ніж їх міркуваннями. Ненависть у серці до іншої людини була такою ж поганою, як і вбивство, – бо фактично, це і було вбивство (Мт. 5, 21-26). І саме в цьому аспекті ті, хто думають, що не мають потреби у прощенні, часто є найгіршими кривдниками з усіх. Є безліч людей, чие життя ззовні здається прикладом порядності середнього класу, але хто таємно здатен на найбільш підлу поведінку

відносно до інших, особливо тих, кого вони сприймають як загрозу для себе. Досить часто вони нічого поганого у цьому не вбачають, і можуть навіть заспокоювати себе тим, що якою б неприємною не була ця справа, вони роблять для світу неоціненну послугу, перешкоджаючи кар'єрі людини, чий вплив на нього буде вкрай негативним. Таким людям не завадило б подумати про можливість самим опинитися у такій ситуації!

Для християн прохання про прощення гріхів – це благання про ще ближче ходіння з Богом. У процесі нашого християнського життя впевненість у його люблячому піклуванні поглиблюється, але також поглиблюється і наш жаль та розчарування щодо вчинків, які можуть образити його. Глибоко вкорінена гріховність, домінуюча у нашому земному естві, стає все більше нестерпною, коли ми більше дізнаємося про Христа і наближуємося до нього. Що більше ми хочемо бути схожими на нього, проводити з ним час, наслідувати його і насолоджуватися ним, то більше ми відчуватимемо, як наші гріхи тягнуть нас донизу. Що більше ми відчуваємо Божу присутність у нашому житті, то неприємніше нам дивитися на себе. Нічого у нашому житті не готове до його присутності, і все ж, незважаючи на негативність дій, що проганяють його, він повертається і дає нам відчути його присутність. Коли ми читаємо про життя великих християнських святих, історія завжди повторюється. Як писав апостол Павло під кінець свого земного служіння: «Мені, найменшому від усіх святих, дана була оця благодать, благовістити язичникам недосліджене багатство Христове» (Еф. 3, 8). Хоча перед початком цього ж служіння він вже проголошував: «Я розп'ятий з Христом. І живу вже не я, а Христос проживає в мені» (Гал. 2, 19-20). Завжди одне й те ж саме – менше себе і більше його, коли ми наближаємося до мети небесного царства. Але що менше нашого, то більше повинно бути присутнє в нас Боже

прощення і діюча сила, щоб заповнити пустоту, полишену за собою гордістю. Зростати у Христі – означає ставати ще більше залежними від цього прощення, яке є дійсною основою нашого нового життя у ньому.

Коли ми молимося про прощення гріхів, ми молимося про те, щоб отримати дещо вже приготовлене для нас у царстві. Христу не потрібно помирати вдруге, і нам немає необхідності вдруге народжуватися згори. Основи наших відносин з Богом уже встановлені, і оскільки вони базуються на прощенні наших гріхів, ми знаємо: між нами відношення взагалі не мали місця, якби воно вже не було присутнє і не діяло в нашому життєвому досвіді. Але в той же час наші відносини з Богом – живі. Позаяк навіть після свого навернення до Бога ми грішимо кожного дня, мусимо у покірності повертатися до Бога і просити його знову застосувати методу прощення до цих останніх гріхів, поряд з усіма іншими, які ми раніше скоїли. Більш того, нам потрібно продовжувати просити прощення за свою гріховність, що спонукає до конкретних гріхів, вчинених нами, і яка є більш всеохоплюючою і небезпечною, ніж усе те, що ми дійсно могли зробити. Я переконаний: Бог і надалі буде прощати мене, як він робив і в минулому, і страх того, що він може передумати, – не проблема. В дійсності має значення лише одне: моє правильне відношення до Бога, і варто докласти максимум зусиль задля того, щоб ці стосунки не були затьмарені жодним давнім несповіданим гріхом.

Це надзвичайно серйозна духовна проблема, яку багато з нас не готові визнати. З цим важко погодитися, тому що несповіданий гріх ймовірно буде невизнаний і тому невідомий. Ми не можемо боротися з чимось, якщо не знаємо чи воно існує. І якщо на поверхні усе здається благополучним, то немає спонуки виявляти внутрішню глибину свого ества, щоб викликати потенційну проблему.

Але потрібно пам'ятати, що ми відчуваємо тільки крихітну частину свого ества. Багато з того, що ми думаємо, говоримо чи робимо, бере початок у потайних частинах нашого ества, які тільки розуміє Бог (Пс. 138, 1-6). Для нас на цьому рівні просити прощення не природно, позаяк ми ще не знаємо, про що говоримо. Єдино вірним у цьому сенсі є визнати, що існує багато такого, чого ми ніколи про себе не дізнаємося, і просити Бога діяти в нас на тій глибині, яка вислизає з-під нашого усвідомлення. Певно, що він так і діє, бо з часом бачимо зміни у собі, навіть не усвідомлюючи цього. Ми більше не реагуємо на деякі речі так, як раніше. Ми більше не поспішаємо судити, помітивши деякі знайомі прикмети; ми раптом починаємо розмовляти з людьми, з якими раніше й не думали спілкуватися; ми навіть починаємо добровільно допомагати, що раніше нам і на думку не спадало. Саме тоді ми усвідомлюємо, що Бог діє у тих таємних глибинах нашого життя, і що плід його роботи врешті-решт просочився на поверхню, де ми можемо визнати його і прийняти як дар його благословення для нас.

Скажу за себе. Я зараз дійшов такого моменту у своєму житті, коли зовсім не можу молитися до Бога без прохання про прощення, усвідомлюючи, як далеко дійсно знаходжуся від нього у своєму серці та думках. Я не впадаю у відчай з цієї причини, тому що знаю: що більше я наблизатимусь до нього, то гостріше це відчуватиму. Можна подумати, що досвідченому проповіднику і вчителю не варто перейматися такими речами, але правда криється в наступному: я щоденно все більше і більше усвідомлюю, наскільки підступна моя гріховність. Я боюся щось неправильно сказати, справити погане враження, не сподобатися, нанести образу людям, які пізніше будуть мене переслідувати за це тощо. Я говорю собі, що не має значення, хтось слухає мене чи ні, але у своєму серці я жадаю прийняття та людського

звеличення, і болісно переживаю, коли його немає. Проте у Новому Завіті ми читаємо, що коли Ісус зцілив десять прокажених, тільки один повернувся подякувати йому. Інші дев'ять просто зникли (Лк. 17, 11-19). Чи щось змінилося сьогодні? Чи це неможливо? Найвірогідніше, що багато людей, яким ми служимо, – це люди, з якими ми ніколи не розмовляємо, про яких ми мало знаємо, або не знаємо нічого. Люди, які і не мріють наблизитися до нас і сказати, скільки значить для них те, що ми сказали чи зробили? Це може так і бути, але у своїй людській гріховності ми бажаємо, щоб дев'ять так само прийшли, як і той один. Але коли мрія не здійснюється, ми дивуємося: що ж ми зробили такого, що відвернуло їх?

Гріх у своїй основі є дуже глибоким і підступним, але давайте пам'ятати, що прощення все ж глибше. Часто я відчуваю, що Бог виявляє гріхи у моєму житті переважно для того, щоб просто показати мені, яке могутнє його прощення. Він немовби говорить мені: «Бачиш, я могутніший, ніж ти уявляв мене, я простив тобі навіть той гріх, про який ти думав, що я нічого не знаю!» Коли таке трапляється, я трохи сміюся з свого невинного невір'я і відповідаю: «Добре, Боже. Ти знову переміг. Скільки це ще буде продовжуватися?» І отримую голосну і зрозумілу відповідь: «До того дня, коли я прийду за тобою, щоб ти жив вічно зі мною у моєму царстві». Тільки тоді закінчиться моє гріховне життя, і тільки тоді повне благословення його прощення буде повністю видиме нашим очам.

Як і ми прощаємо винуватцям нашим

Благання щодо прощення наших гріхів іде з доповненням, яке, напевне, є одним з стимулюючих рядків всієї Біблії: «Як і ми прощаємо винуватцям нашим». Розмірковуючи над смыслом написаного, визнаю цілковито: коли